

TÂRGOVIȘTE – O CETATE A SPIRITULUI ROMÂNESC

Discurs de recepție

*Prof. univ. dr. Petre Gheorghe Bârlea
Universitatea „Ovidius” Constanța
Universitatea „Valahia” Târgoviște
gbarlea@yahoo.fr*

I. Când folosim sintagme de tipul „Târgoviște – leagănul limbii române literare, al tiparului românesc și al literaturii române moderne”, riscăm să provocăm zâmbete ironice. Metonimiile de acest tip par depășite astăzi, când cercetările moderne dezvăluie origini multiple ale fenomenului cultural național. Pe de altă parte, ideea de „patrimoniu local” nu este considerată mai puțin desuetă, într-o lume a mondializării fără opreliști, cum este cea în care trăim acum.

Ne-am asumat cu bună știință aceste riscuri, pornind de la premisa că evocarea rolului Târgoviștei și a ținuturilor valahe străbătute de apele Dâmboviței, Ialomiței și Ilfovului (dar și ale Argeșului, Colentinei, Cricovului ș.a.), în contextul întâlnirii celor mai strălucite spirite dăruite limbii și literaturii române, își are rostul ei, măcar informativ, ca titlu de curiozitate, dacă nu alternativ.

Pentru un cunoscător al istoriei culturii românești, Târgoviștea pare să fi fost, încă de la începuturile atestării ei (1396, într-un document semnat de Mircea cel Bătrân), un

locum geniale, tărâmul dătător de har creator în mânuirea *Cuvântului* – rostit și scris.

II. Între 1508 și 1512 s-au imprimat aici, sub îngrijirea călugărului-tipograf Macarie, primele trei cărți de pe teritoriul Țării Românești (*Liturghier* – 1508; *Octoih* – 1510; *Evangheliar* – 1512), în slavonă, deocamdată, dar acest lucru a asigurat circulația lucrărilor respective în tot Sud-Estul Europei.

După mai puțin de trei decenii, în tiparnița aflată în centrul orașului, în clopotnița fostei Mitropolii a Țării Românești, se deschidea o adevărată școală de meșteșugari tipografi, condusă de Dimitrie Liubavici, instruit tot la Veneția, ca și Macarie. Nepot al fostului cneaz sârb Bojidar Vukovici, devenit proprietar de tipografie în refugiul său din Veneția, D. Liubavici a scos, cu literele ieromonahului Moise și împreună cu ucenicii săi, Petru și Oprea, un *Molitvelnic* (1545); un *Apostol* (1547) și încă trei cărți de cult.

Apoi, tipografia a fost preluată de Oprea, devenit, între timp, logofăt. În 1557, acesta, însoțit de ucenicul său, Coresi, trece munții, pentru a tipări *Octoihul mic* (slavonesc), la Brașov, ca angajați ai lui Hans Benkner¹.

Din anul 1558, putem vorbi despre a patra generație de tipografi la Târgoviște, căci în acel an se remarcă aici Diaconul Coresi, prin prima carte pentru care își asumă responsabilitatea de coordonator, *Triodul pentecostar*. Diaconul s-a născut, după toate probabilitățile, în Cucuteni, pe stânga drumului Târgoviște-Pietroșița-Moroieni-Sinaia, de astăzi, pe unde avea

¹ Din familia cu trei generații de bărbați (Johannis/Hans Benkner bunicul, tatăl, fiul, care și-au transmis responsabilitățile de primar, senator, om de afaceri și lider al Reformei bisericești în Transilvania și care au avut numeroase implicații – colaterale, deseori – în istoria culturii românești.

să treacă în drumurile sale de profesionist al tiparului spre Brașov, spre Râșnov, Sebeș etc. Antroponime de tipul Coreasă, Nicor, Oprea sunt frecvente și astăzi în Cucutenii de Dâmbovița. Apoi i se oferă condiții mai bune de lucru la Brașov, unde va scoate următoarele 18 cărți, din totalul de 21, care sunt atestate cu certitudine în dreptul activității sale. Ciclul va fi încheiat tot la Târgoviște, în 1583, când va tipări ultima sa carte, *Evanghelia*².

Sub Matei Basarab, tipăriturile se mută din Dealul Mănăstirii în clopotnița Mitropoliei din centrul orașului, între 1643 și 1652, producția de carte diversificându-se. De pildă, în 1652 apare prima culegere românească de legi, *Îndreptarea legii*, cunoscută și sub numele de *Pravila cea Mare* sau *Pravila de la Târgoviște*³, tradusă din grecește de Daniil Andrean Panoneanul, Pantelimon Ligaridis și Constantin Cantacuzino, cu adăugiri din *Pravila lui Vasile Lupu*.

În sfârșit, activitatea vechilor tiparnițe continuă până în secolul al XVIII-lea, cu zeci de cărți, în toate domeniile cultivate în epocă. Este suficient să amintim că între 1709 și 1715, Antim Ivireanu, Gh. Radovici și Mitrofan Grigoraș au scos 18 cărți de cult, dar și texte juridice, istorice, culegeri de filosofie antică etc.

Despre toate acestea se pot găsi detalii în Muzeul Tiparului și Cărții Vechi Românești, instalat întâi în casa construită pe fundația reședinței Constantin Cantacuzino, mutată apoi în

² Cf. P. Gh. Bârlea, „Despre așa-zisele traduceri ale Diaconului Coresi și despre rolul lor în făurirea limbii române literare”, în: Petre Gheorghe Bârlea, 2016, *Traduceri și traducători. Pagini din istoria culturii române*. Ediție îngrijită de Sorin Guia, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, pp. 157-176.

³ Deosebită de *Pravila cea Mică* sau *Pravila de la Govora*, 1640-1641. Ambele sunt datorate lui Matei Basarab.

construcția nouă, realizată însă după schița de epocă a Casei Aramă, în incinta Curții Domnești, în zona Bălașa Doamna, rezervată în urmă cu trei secole fiicelor lui Constantin Brâncoveanu.

III. În principiu, despre *limba română literară* se vorbește începând cu Diaconul Coresi, cel care a autohtonizat, la jumătatea secolului al XVI-lea, cărțile de cult comandate de autoritățile administrative și religioase ortodoxe, dar mai ales calvine și lutherane. Tălmăcitorii și tipograful valorificau, cum se spune, graiul comunităților de vorbitori instruiți din triunghiul Târgoviște – Brașov – București.

Totuși, virtuțile compensatorii ale limbii române, în cazul traducerilor, precum și performanțele creatoare în opere originale se remarcaseră cu mult timp în urmă. Astăzi știm sigur că au fost scrise lucrări care nu au văzut lumina tiparului decât mai târziu, dar au circulat în manuscrise pe spații largi.

– Astfel, între 1517 și 1521, este redactată lucrarea *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Teodosie* – care fondează genul parenetic în literatura din Țara Românească. Redactată în slavonă, lucrarea a fost tradusă întâi în greacă (de către Manuil din Corint, mare retor al Patriarhiei Constantinopolului, pe la 1525), iar apoi în română – abia prin sec. al XVII-lea (pe la 1630-1634), probabil și cu sprijinul lui Udriște Năsturel.

– În aceeași perioadă (cca 1517-1521) a fost redactată la Mănăstirea Dealu și prima lucrare hagiografică pe teritoriul românesc, *Viața și traiul Sfântului Nifon*, de către Gavril Protul. O biografie, în intenție, lucrarea este valoroasă prin compendiul istoric pe care îl conține. Înainte de 1597 trebuie să fi fost scrisă cea dintâi cronică oficială originală românească păstrată, oarecum, de-a lungul vremii: *Cronica domniei lui Mihai*

Viteazul, datorată lui Teodosie Rudeanu, boier muntean, sftnic de taină al „celui dintâi întregitor de țară”. De fapt, cum se știe, originalul românesc s-a pierdut, dar se păstrează fragmentele incluse în *Letopiseșul Cantacuzinesc*, apoi traducerea integrală (?) a manuscrisului românesc în limba polonă, realizată de Andrei Taranowski, precum și pasajele prelucrate în cronica latinească despre Mihai Viteazul, scrisă de Balthazar Walther, în 1597. Cronica a fost continuată, cu evenimentele notate „la zi” pe anul 1598, de către Petru Grigorovici Armeanul, alt colaborator apropiat al lui Mihai Viteazul.

IV. Cu aceasta, am intrat însă în domeniul cronicilor muntene. Fără să aibă celebritatea celor moldovenești, cronicile muntene sunt, totuși, nu doar valoroase surse de date istorice, ci și mostre de limbă românească vie, colorată, aptă să redea stilul incisiv muntenesc, cu imprecății, blesteme, dezvoltări retorice la fel de marcate stilistic ca povestirile și descrierile din cronicile îmbrăcate în dulcele molcom grai moldovenesc.

Mai ales Radu Mihnea a sprijinit creațiile – mai mult sau mai puțin beletristice – ale cronicarilor locali. Avea și de ce să o facă, ținând cont de „istoria” sa de domnitor, chiar mai învolburată decât a lui Vlad Țepeș: a trăit doar 40 de ani și a ocupat scaunul domnesc de 6 ori – față de Vlad Țepeș, care revenise doar de 3 ori la domnie!

Matei al Mirelor (fost mitropolit al Mirelor), pe atunci egumen la Mănăstirea Dealu, a scris, în 1618, o *Istorie a celor întâmplare în Țara Românească de la Șerban Vodă până la Gavriil Vodă*, precum și o cronică rimată (de data aceasta, în greacă) *Scurtă povestire după Șerban Vodă*⁴.

⁴ Este vorba despre campania lui G. Bathory în Țara Românească, între 1600-1611.

Și tot atunci, sub Mihnea Radu, se scrie *Cronograful Țării Românești* (1620), al lui **Mihail Moxa** (1590-1650), prima istorie universală redactată în românește.

– De obicei, însă, istoriile literare și lingvistice înregistrează alți cronicari „munteni”, mai importanți, prin amploare lucrărilor redactate sau doar sprijinite material, în această epocă.

a) Tinerii învățați din familia boierilor **Băleni**, locuitori ai comunei aflate la 20 de km de Târgoviște, pe vechiul drum de poștă al Bucureștiului. În casa lor, existentă astăzi, sub formă de han re-refăcut, după vechile planuri, s-a scris o bună parte din *Cronica Țării Românești* (autori: Radu și, parțial, Udrea Băleanu – nepoți ai lui Pătrașcu cel Bun, iar Udrea – și căpitan al lui Mihai Viteazul).

b) Tinerii învățați din neamul **Cantacuzinilor** – din facțiunea de opoziție, cum am spune astăzi. Constantin – postelnicul, dregător al sus-pomenitului Radu Mihnea, apoi al lui Matei Basarab, nu a scris, dar a realizat o performanță unică în istoria țărilor române din acea epocă: a reușit să impună în dregătorii publice pe toți cei șase fii ai săi, iar apoi și pe nepoți. Mulți dintre aceștia și-au legat numele de cultura scrisă românească.

Cel mai cunoscut dintre ei este **Constantin Cantacuzino** – stolnicul (1640-1716), unul dintre cei mai mari umaniști români. A studiat cu cel puțin unul dintre profesorii de la celebra *Schola greca et latina* din Târgoviște (1646), plecând apoi la Universitatea din Padova. A întemeiat cea mai mare bibliotecă umanistă românească din epocă (la Mărgineni, azi comuna dâmbovițeană I. L. Caragiale). A scris o *Istorie a Țării*

*Românești*⁵, cu o redactare românească în stil baroc, erudit, bine documentată. Este prima lucrare în care se argumentează științific latinitatea limbii române și originea comună a românilor din cele trei provincii. A realizat prima hartă științifică a Țării Românești, tipărită la Padova, în anul 1700. A contribuit, prin clarificarea unor *loca obscura* și a unor termeni tehnici, la editarea *Bibliei de la București (1688)*, inițiată de domnitorul Șerban Cantacuzino, fratele său, și finalizată de Constantin Brâncoveanu, nepotul lor de soră.

Scrierea cea mai cunoscută a familiei este așa-numitul *Letopiseț Cantacuzinesc (1690)*, o compilație începută în casa din Târgoviște (după vechile hagiografii, note etc.) și terminată, poate, la curtea lui Stoica Ludescu, la sud-vest de Târgoviște. Este prima cronică muntenească de la sfârșitul secolului al XVII-lea.⁶

Cronicile reflectă atmosfera tulbure, cu trădări și reclamații între familiile românești, între facțiunile politice care au făcut și continuă să facă atât de mult rău țării. Se manifestau conflicte permanente între Băleni și Cantacuzini, cum spuneam, dar și între Cantacuzini și Cantacuzini (ramura proprietarilor din Băleni vs ramura din Târgoviște vs ramura din București); apoi, între Cantacuzinii cei tineri și Brâncoveanu, care le era văr primar; la un moment dat, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a apărut un conflict între Gh. Gr. Cantacuzino,

⁵ Deoarece copiile manuscrise nu sunt semnate, paternitatea *Istoriei ...* a fost atribuită lui N. Milescu (de către B. P. Hasdeu) sau lui D. A. Panoneanu (de către N.A. Ursu)

⁶ Dintre urmașii Cantacuzinilor târgovișteni, merită menționați, Gh. Gr. Cantacuzino (1832-1913), politician, om de cultură, implicat în biografia lui M. Eminescu, George Matei Cantacuzino (1899-1960), arhitect, scriitor, om de vastă cultură, și Gh. Cantacuzino (1937-), istoricul cetăților medievale din Țara Românească, inclusiv al Târgoviștei.

masonul miliardar devenit șeful conservatorilor din aripa junimist-bucureșteană, și Mihai Eminescu, cu consecințe grave asupra celui din urmă.

În perioada veche, s-a remarcat poate cel mai învățat cărturar muntean al vremii, deschizător de drumuri în ceea ce putem numi „umanismul românesc” – **Udriște Năsturel** (c. 1596-1658), fratele Elinei Basarab și cumnatul lui Matei Basarab. A făcut exegeză biblică, a fost cel dintâi stihuior tipărit (înaintea lui Varlaam) – ambele tipuri de scrieri fiind în limba slavonă –, a tradus *Imitatio Christi*, de Thomas a Kempis, din latină în slavonă, asigurând circulația acestei importante lucrări de pietate și ascetică creștină în toată lumea ortodoxă. Pentru limba română a făcut un dar de mare preț, traducând în 1649 romanul popular de circulație universală *Viața sfinților Varlaam și Ioasaf*. Udriște Năsturel a rămas în istoria culturii noastre ca o personalitate mai puțin cunoscută, tocmai pentru că a fost un spirit care și-a depășit cu mult epoca⁷.

Tot Târgoviștei îi aparține (prin mama sa, din neamul Bălenilor, și prin dregătoria de mare vornic de Târgoviște, la 1712) și **Radu Popescu** (1655-1729), cronicarul care, în *Istoriile domnilor Țării Românești (1290-1728)*, a reușit să fie mai obiectiv decât autorii *Cronicii Cantacuzinilor* și mai verosimil decât cei ai *Cronicii Bălenilor*.

În sfârșit, **Stoica Ludescu** (1612-1695), omul de casă al Cantacuzinilor și ispravnic de Târgoviște (1680), a fost, foarte probabil, autorul cronicii acestora, a lăsat moșiile sale în Ludeștii de astăzi, dimpreună cu moștenirea spirituală – cărți, odoare etc.

⁷ Cf. P. Gh. Bârlea, „Udriște Năsturel – între slavonă, latină și română”, în: P. Gh. Bârlea, 2016, *Traduceri și traducători. Pagini din istoria culturii române*. Ediție îngrijită de Sorin Guia, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, pp. 177-193.

V. *Beletristica propriu-zisă* apare pe acest fond cronicăresc și religios. Vechile „stihuri la stema țării”, dedicații în versuri adresate patronilor laici și bisericești ai unor tipărituri sau versurile lui Petru Cercel erau încă reluări ale unor tipare de largă circulație bizantino-europeană.

Abia cu **Ienăchiță Văcărescu** (1740-1797), influențele străine devin mai puțin vizibile. Versul „*Creșterea limbei românești și-a patriei cinstire*”, din celebrul *Testament* al lui I. Văcărescu, este expresia limpede a conștiinței de creator original. Limbii române i-a consacrat, de altfel, una dintre primele noastre gramatici, celebra *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orânduielelor gramaticii românești* (1787 – Viena și Râmnicu-Vâlcea), în care, printre altele, propune reducerea numărului de adăugat de slove chirilice de la 43 la 33, într-un sistem mai conform cu specificul limbii române.

Fiii săi încă mai reiau vechile stihuri omagiale la stema țării, dar apoi se specializează – **Alecu Văcărescu** (1769-1799) și **Nicolae Văcărescu** (1782-1863), în versuri erotice, dar următoarele generații evadează spre lirica socială etc. Nepotul său, **Iancu Văcărescu** (1792-1863), ispravnic de Târgoviște, fiul lui Alecu, păstrează preocuparea pentru lirica erotică, revine la poezia patriotică, dar, aproape complet eliberat de influențe anacreontice, bizantine etc., anunță prin scrisul său (cf. *Poezii alese*, 1830; *Colecții din Poeziile... d-lui Iancu Văcărescu*, 1848) pastelurile și idilele lui V. Alecsandri, meditațiile și odele lui Gr. Alexandrescu; pe scurt, realizează deja sinteza tipic românească între clasicism, romantism și iluminism. Membru al „Societății Literare” (1827), al „Societății Filarmonice”, (1833) și al „Asociației Literare” (1845), a fost implicat nu numai în

prefigurarea fondării Academiei Române, ci și în pregătirea Revoluției de la 1848 și a Unirii din 1859.

Printre ultimele vârstare ale acestei dinastii, se remarcă **Elena Văcărescu** (1864-1947), nepoata dăruită de celălalt fiu (Ioan) al lui Alecu, stabilită la Paris, unde a plecat în exil direct de la Văcărești (de la conacul familiei, la 5 km de Târgoviște), după episodul nefericit al idilei cu prințul moștenitor al familiei regale, Ferdinand I de Hohenzollern-Sigmaringen. Poetă bilingvă, al cărei debut a fost vegheat de V. Hugo, Sully Prudhomme ș.a. (cf. *Chants d'Aurore*, 1886; *Le Rhapsode de la Dambovița*, 1889), dramaturg, gazetar, patron de salon literar⁸, Elena Văcărescu a militat eficient pentru Unirea cea Mare, din 1918, a fost prima femeie membră a Ligii Națiunilor, ONU de astăzi (din 1922) și prima femeie membră a Academiei Române (1925).

VI. Poate cea mai puternică amprentă a Târgoviștei asupra limbii, literaturii și culturii românești trebuie consemnată în secolul al XIX-lea, în epoca pașoptistă.

Pre-pașoptistul **Vasile Cârlova** (1809-1831), moldovean din ținuturile Tutovei, la origine, dar crescut și școlit la Târgoviște, este considerat întemeietorul poeziei moderne românești. Cu cele cinci poezii pe care a apucat să le publice în scurta lui viață a împământenit în româna literară motivul romantic al ruinelor, deja exersat de Iancu Văcărescu, dar perfectat de Ion Heliade-Rădulescu și de Grigore Alexandrescu.

Foarte aproape de M-rea Stelea, în chiliile unde Cârlova și Alexandrescu au învățat carte cu dascălii-călugări Rafail și Mitilineu, locuia cel mai mare dintre elevii de aici, Ion

⁸ Cf. P. Gh. Bârlea, „Versiune și retroversiune în opera Elenei Văcărescu”, în: P. Gh. Bârlea, 2016, *Traduceri și traducători. Pagini din istoria culturii române*. Ediție îngrijită de Sorin Guia, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, pp. 327-348.

Rădulescu. Plecat la nouă ani la București, unde va deveni, după școala grecească, elevul lui Gheorghe Lazăr, la Școala Sf. Sava, ajungând el însuși, la numai optsprezece ani, profesor, apoi director, secretar și om bun la toate în aceeași școală, unde i-a avut elevi pe I. Ghica și C. Bolliac. După unirea cu Școala franceză a lui J. A. Vaillant, pe aici vor trece Gr. Alexandrescu (plecat și el din Târgoviște, între timp), N. Bălcescu, I. Câmpineanu ș.a. Apoi, sub numele **Ion Heliade Rădulescu** (1802-1872), s-a transformat, pe rând sau concomitent, în tipograful, editorul, poetul, prozatorul, memorialistul, eseistul, teoretician al literaturii, traducătorul, gazetarul, omul de școală și revoluționarul recunoscut ca adevărat *spiritus rector* al epocii pașoptiste. Lui i se datorează apariția primului cotidian important din Țara Românească: *Curierul Românesc*, 1829, cu suplimentul literar *Curier de ambe sexe*, 1837. Lui i se datorează înființarea Academiei Române, al cărei prim președinte a fost (între 1867 și 1870, când încă instituția se numea „Societatea Academică Română”), precum și înființarea școlilor publice (cu profil pedagogic) în capitalele de județ din Muntenia, începând din 1830 ș.a.m.d. În cunoscuta „Prefață” la *Gramatica rumânească*, Sibiu, 1828, propune încă o dată reducerea slovelor chirilice, la 28 de semne, aplicând, în revistele și cărțile sale, alfabetul de tranziție și pregătind terenul pentru revenirea la literele latinești strămoșești⁹. Dotat cu o putere de muncă uriașă și cu o viziune titanică asupra evoluției sociale, I. H. Rădulescu a modernizat, practic, cultura românească, pe care a dominat-o cu personalitatea sa o jumătate de secol.

⁹ Cf. P. Gh. Bârlea, „Prefața « Gramaticii » lui Ion Heliade Rădulescu”, în: *Limbă și Literatură Română*, Societatea de Științe Filologice din România, București, VII, 3, 1981, pp. 19-22.

La câteva sute de metri de casa lui Heliade, de școala lui Ioan Mitileneu și de Curtea Domnească, a crescut **Grigore Alexandrescu** (1810-1885), cel mai mare fabulist român și, prin calitatea sa de deschizător de drumuri în lirica socială și filosofică, unul dintre cei mai mari poeți români de până la M. Eminescu. Dintre promotorii Revoluțiilor de la 1848, Grigore Alexandrescu reprezintă conștiința cea mai curată. A fost singurul revoluționar care nu a urmărit ceva, anume, pentru el personal („*Nimica pentru mine și totul pentru toți*”) și cel care a dezvăluit, ulterior, maniera în care au obținut certificate de revoluționari și implicit, funcții importante în stat, proprietăți, stipendii viagere, pensii, inclusiv cei care acționaseră pentru înfrângerea Revoluției. În plan literar, a fost un clasic printre romantici, cultivând elegia, meditația, epistola, satira, memorialul de călătorie etc. Altfel spus, Gr. Alexandrescu a ilustrat fenomenul „arderii etapelor”, specific culturilor întârziate, de la margini de imperii și de continente¹⁰.

Ion Ghica (1816-1897), memorialistul, revoluționarul, universitarul, politicianul și diplomatul născut la Ghergani, cofondator și președinte de patru ori al Academiei Române, precum și fratele acestuia, **Pantazi Ghica** (1831-1882) – prozator și dramaturg, jurist și economist – încheie această serie de fondatori ai culturii moderne românești. Frații Ghica, din os domnesc, au crescut la conacul din Ghergani, pe drumul Târgoviște-București.

¹⁰ Cf. P. Gh. Bârlea, 1984, *Pe urmele lui Grigore Alexandrescu*, București: E.S.T.; P. Gh. Bârlea, 1998, *Grigore Alexandrescu – un clasic printre romantici*, Târgoviște: Editura „Stolnicul Cantacuzino”.

VII. Dintre marii clasici, **I.L. Caragiale** (1852-1912) aparține Dâmboviței prin naștere și prin spiritul zeflemist, ironic, necruțător cu defectele semenilor. Locul nașterii, satul Haimanale, care aparținuse Mănăstirii Mărgineni, se află astăzi pe drumul spre Ploiești. În trecut, ținea de regiunea Prahova și, având în vedere că viitorul scriitor a urmat școala la Ploiești, este revendicat, cu egală îndreptățire, și de prahoveni. Polemica a fost prelungită și de identificarea acelei „capitale a unui județ de munte”, în care este plasată acțiunea din capodopera sa, *O scrisoare pierdută*. Ambele județe sunt „de munte”. Numai că în competiția pentru prototipul capitalei provinciale care l-a inspirat pe dramaturg au intrat și județele Neamț și Argeș, unde autorul a funcționat ca revizor școlar. Și acestea sunt tot „de munte”...

VIII. Scriitorii așa-zisi „minori” nu trebuie trecuți cu vederea, chiar într-un context cultural dominat de marii deschizători de drumuri și de epoci literare românești. Într-o istorie a literaturii, scriitorii de „raftul doi” constituie mozaicul amplu pe care strălucesc piesele importante. Pe de altă parte, multe texte ale acestora au fost considerate reprezentative pentru valoarea lor educativă, pentru ilustrarea unor tendințe în cultură, ideologii literare, a unor tehnici de compoziție, strategii discursive, a unor genuri și specii literare etc.

Alexandru Vlahuță (1858-1919) a fost profesor de română și latină la Gimnaziul „Ienăchiță Văcărescu” din Târgoviște și la Școala Divizionară de ofițeri „Mănăstirea Dealu”, între anii 1891-1893. Tot de la Târgoviște, din clădirea fostului Barou de avocați, aflată *vis-à-vis* de Palatul Municipality, și-a obținut diploma de avocat de la o așa-zisă „universitate” locală de tip antreprenorial, cum i-am spune astăzi, pe care o va descrie cu (auto)ironie ca „fabrica de avocați”, în nuvela intitulată *Dincă*

C. Buleandră. Mai important este faptul că aici, la Târgoviște, a editat prima serie a revistei literare *Armonia*, care s-a reluat de mai multe ori, de-a lungul anilor, inclusiv în vremurile recente.

Ion Alexandru Brătescu-Voinești (1869-1946) a fost apropiat de cercurile literare importante din București, de marile reviste literare și premiat pentru volume ca *Întuneric și lumina*, *Din pragul Apusului* ș.a. Avocat, violonist, pictor și scriitor, pasionat pescar, și-a valorificat aceste preocupări în scrierile sale. Schițe și povestiri precum *Puiul*, *Privighetoarea*, *Niculăiță Minciună* au servit drept texte-suport în manualele școlare de limba și literatura română cam trei sferturi de secol. Casa și parcul Brătescu-Voinești, care în timpul vieții serveau ca loc de întâlnire la *jour fixe* pentru oamenii de cultură ai vremii, adăpostesc astăzi Muzeul Scriitorilor Dâmbovițeni, mai ales că alături se află clădirea în stil neoromânesc zidită pe fundația Casei Cantacuzino, clădire ce a adăpostit, până nu demult, Muzeul Tiparului și al Cărții Vechi Românești.

Raicu Ionescu-Rion (1872-1895), tânăr absolvent al Liceului din Bârlad și produs al Facultății de Litere din Iași, și-a găsit și el limanul la Târgoviște, în aceeași ipostază de profesor suplinitor, la catedra de română-latină, de la același Gimnaziu „Ienăchiță Văcărescu”, între anii 1893-1895, adică imediat după ce Al. Vlahuță a fost îndepărtat de la catedra respectivă. În anii de liceu colaborase de câteva ori la revista *Contemporanul*, a soților Ioan și Sofia Nădejde. Impregnat de ideile „revoluționare” propagate de gazeta Cercului socialist de la Iași, tânărul care organizase un astfel de cerc („Orientul”) și printre colegii săi de la liceu, a folosit șederea în Târgoviște pentru a traduce în română fragmente din scrierile lui Karl Marx și Friederich Engels. Opera lui originală (critică literară, proză, publicistică social-politică) a fost influențată de aceștia, ca și de

Herbert Spencer, Charles Darwin, Auguste Comte sau de Constantin Dobrogeanu-Gherea, Garabet Ibrăileanu, Panait Mușoiu, Ioan și Sofia Nădejde. Singurul volum antum, *Scrieri Literare*, ..., 1895, a fost prefațat de către Sofia Nădejde și postfațat de Cezar Vraja, alias G. Ibrăileanu.

Smaranda Gheorghiu, cunoscută sub numele de **Maica Smara** (1871-1944), s-a născut în numeroasa familie de dregători și cărturari târgovișteni Andronescu, înrudiți cu familia lui Gr. Alexandrescu. Scriitoare pentru copii, militantă feministă, publicistă activă (a fost primul atașat român de presă în Italia), era bună prietenă cu Veronica Micle și, prin aceasta, cu Mihai Eminescu. Acesta a și poreclit-o „Maica Smara”, pentru că, încă din tinerețe, harnica institutoare purta tot timpul o fustă neagră, lungă (dar și o *ie* tradițională, ca bluză). A funcționat o vreme ca inspector general în Ministerul Instrucției Publice, calitate în care a impus includerea în *curriculum*-ul școlilor primare gimnastica (inclusiv pentru fete, idee extrem de îndrăzneată în epoca respectivă), apoi ceea ce se numea „lucru manual”, precum și alte idei inovatoare, de tipul „Școala în aer liber”, „Excursia școlară” etc. Poeziioara ei, *Vine, vine primăvara!* (pusă pe note de institutorul-compozitor Nicolae Saxu, dascălul pentru clasele mici al Regelui Mihai) a fost publicată în manualele de citire și manualele de muzică pentru școlile primare, timp de aproape un secol. A participat la numeroase congrese internaționale (de istorie, educație, cultură etc.), a cunoscut personalități ca Ernest Flammarion, celebrul editor francez, sau Henrik Ibsen, dramaturgul norvegian, și a scris pagini interesante de jurnal de călătorie¹¹.

¹¹ Petre Gheorghe Bârlea, 1987, *O româncă spre Polul Nord. Pe urmele Smarandei Gheorghiu*, București: E.S.T.

Maria Cunțan (1862-1935) a scris poezie de aceeași factură romantică și patriotică, educativă și descriptivă ca și Maica Smara. Unele dintre versurile ei au fost puse pe note, devenind romanețe și intrând, astfel, în circuitul popular, anonim și colectiv.

Ion C. Visarion (1883-1951), scriitorul autodidact de la Costeștii de Titu, a fost prieten cu scriitorii de la *Facla*: Tudor Argezei, Gala Galaction, N.D. Cocea ș.a. Notar și funcționar comunal de meserie, a fost preocupat de soarta sătenilor, participând cu aceștia la Răscoala din 1907, motiv pentru care a și fost întemnițat o vreme, alături de ei. Era preocupat de tehnică, încercând să creeze imposibilul: *un perpetuum mobile*. Se păstrează de la el schițele unor proiecte tehnice, precum și corespondența cu personalități ca Benjamin Franklin sau Thomas A. Edison. Au avut succes în epocă, fiind întâmpinate cu cronici elogioase și primind premii prestigioase, volumele de scrieri pentru adulți (cf. romanul *Răsculații*, culegerea *Florica și alte nuvele*, 1916, dar și pentru copii, precum *Ber-Căciulă*, 1920. Acestea din urmă au fost scrise mai ales pentru cei nouă copii ai săi – toți deveniți intelectuali cu studii superioare și cu rol important în știința și cultura națională, în învățământul românesc universitar și preuniversitar.

IX. Școala de la Târgoviște (1945-2010) este fenomenul cultural-literar cel mai frapant în peisajul spiritual al epocii postbelice din România. Un grup de elevi de la Liceul „Ienăchiță Văcărescu” din Târgoviște, din anii 1940-1947 (Mircea Horia Simionescu, Costache Olăreanu, Alexandru George, Radu Petrescu), cărui i s-au alăturat ulterior prieteni și colegi de facultate din București – Petru Creția și Tudor Țopa – a trăit prin și pentru literatură în cea mai fertilă perioadă a devenirii lor intelectuale. Puternic influențați de marii scriitori români și

străini, tinerii liceeni târgovișteni schimbau între ei cărți și reviste valoroase, participau la lungi dezbateri pe marginea acestora și scriau mici eseuri pe diverse teme, pe care și le citeau reciproc. Apoi au început să editeze ei înșiși, fiecare, câte o revistă-manuscris, la care colaborau cu toții și le schimbau, de asemenea, între ei. Au decis să nu publice oficial nici o carte până la vârsta maturității depline, adică pe la 40 de ani. Și-au ținut promisiunea și, cu puțin înainte de 1970, au început să apară primele cărți – „de sertar” sau (re)scrise de-a lungul anilor –, romane, nuvele, povestiri: Mircea Horia Simionescu, *Ingeniosul bine temperat. Dicționar onomastic* (1969); Radu Petrescu, *Matei Călinescu* (1970); Al. George, *Simple întâmplări cu sensul la urmă* (1970); Costache Olăreanu, *Vedere din balcon* (1971) ș.a. Scriitura lor – calofilă, ironică, autoreflexivă și nonconformistă – a impresionat puternic publicul cititor din acei ani. Astăzi, acești scriitori sunt considerați precursori ai postmodernismului românesc și toată lumea se întrebă cum a fost posibil ca în plin comunism să apară și să reziste o mișcare literară atât de bine încheșată, cu un program ideologic și estetic foarte coerent – și în niciun caz subordonat comandamentelor „realismului socialist”, impus de autoritățile vremii. În cultura română antebelică și interbelică au existat doar câteva grupuri literar-culturale: *Junimea*, *Literatorul*, *Sburătorul*, *Viața Românească*. Apoi, în perioada postbelică, au funcționat o vreme cele desființate brutal de sistemul opresiv: *Școala de la Sibiu* și *Grupul Rugului Aprins* (de la Mănăstirea Antim din București). Niciuna dintre aceste grupări nu a avut trăsăturile și impactul *Școlii de la Târgoviște* asupra literaturii române, în general. Astăzi, atât în Târgoviște, cât și în București, Iași etc., scriitorii încearcă să ducă mai departe tipul de gândire și de scriere al celor din epoca deja „clasicizată” (1946-1970-2010).

X. Am selectat aici doar o parte din mulțimea de nume care au dat strălucire vieții spirituale a unui loc ce pare luminat de harul divin al creativității artistice, în ciuda aspectului general și a statutului provincial real. În tratatele de istorie locală sau istorie culturală, în monografiile, în dicționarele de personalități și în enciclopediile semnate de autorități în materie, precum Gabriel Mihăescu, Eugen Fruchter, Victor Petrescu, George Coandă, Ioan N. Radu, Mihai Stan și, mai nou, Mihai Cimpoi, sunt prezentate sute de nume care au contribuit și contribuie la bogăția vieții culturale autentice de aici.

La Târgoviște există acum o Societate a Scriitorilor Târgovișteni, o filială (cea mai mare din România) a Societății Ziariștilor Profesioniști, cercuri și cenacluri literare, care scot reviste de profil foarte cunoscute în țară, precum *Litere* (redactori-fondatori: Mihai Stan, Tudor Cristea), *Pro Patria* (George Coandă); *Târgoviștea Literară* (Eusebiu și Minodora Platcu). Lansări de carte, seri de lectură, festivaluri și colocvii anuale marchează un climat literar efervescent și de bună calitate. Festivalul „Moștenirea Văcăreștilor” este cel mai longeviv concurs de literatură din România, organizându-se de 49 de ani, fără întreruperi. Au apărut nenumărate festivaluri noi, precum „Primăvara albastră de la Pucioasa”, „Constantin Virgil Bănescu” ș.a., care cumulează și ele destui ani de existență fertilă.

S-a vorbit mult despre învățământul târgoviștean. S-au remarcat pe plan național Școala slavonă de la Târgoviște (sec. al XVI-lea), Școala de artă bisericească, condusă de Constantin Zugravul (sec. al XVII-lea), Școala de tipografi, cu seriile întrerupte și reluate, evocate mai sus (sec. al XVI-lea – al XVIII-lea), Schola Graeca et Latina a erudiților Pantelimon Paisie Ligaridis și Iganitie Petrizis (sec. al XVII-lea), Școala de

la M-rea Stelea, condusă de dascălii Rafail și Mitiliniu (începutul sec. al XIX-lea), Școala particulară de limbă germană a lui I. Codru-Drăgușanu (sec. al XIX-lea), Școala publică a lui Mihalache Drăghiceanu (sec. al XIX-lea), Liceul Militar de la Dealu și Gimnaziul „I. Văcărescu” (sec. al XX-lea). De la acestea din urmă, profesorii au devenit, aproape fără excepție, universitari și academicieni, ceea ce s-a întâmplat, firesc, și cu mulți elevi: Elie Carafoli, Nicolae Bănescu, Gheorghe Zapan, Gheorghe Bobescu, Constantin Corduneanu, Octav Onicescu, Ștefan Ștefănescu, Titu Georgescu, Nicolae Ciorănescu, Petre Pandrea, Nicolae Cartoian, Romulus Vulcănescu, Gheorghe Guțu, Florea Fugariu, Radu Tudoran, Marin Sorescu și mulți alții. Regele Mihai a făcut aici liceul, în seria 1930-1934. De fapt, numai *Schola Graeca e (sic!) Latina* (1646-1651) avea un *curriculum* de nivel mediu-superior¹², prin raportare la epoca respectivă, desigur. Inițiativa antreprenorială de eliberare a unor diplome de avocați la Baroul târgoviștean de la sfârșitul secolului al XIX-lea nu se baza și pe vreun suport instructiv atestat documentar și, oricum, faptele sunt târzii. Necunoscătorii extrapolează această informație, care are o sursă exclusiv beletristică, grefând-o pe realitatea din secolul al XVII-lea a școlii conduse de Ignatie Petritzis și Pantelimon Paisie Ligaridis, preluând-o inclusiv în istorii ale universității.

Adevărul este că universitatea actuală este o realizare recentă (1992), care nu a pornit de la structuri intermediare favorizante. Cu toate acestea, Universitatea „Valahia” Târgoviște a schimbat încă o dată fața orașului, mai pregnant,

¹² Adaptat de P. Ligaridis după programa școlii iezuite „Sf. Atanasie” de la Roma, pe care o urmase el însuși, ca bursier selectat de savantul Leon Allatius, directorul Bibliotecii Vaticanului. Ligaridis a predat la școala din Târgoviște logica și retorica.

mai masiv, mai profund decât orice altă inițiativă culturală, privită în perspectiva istoriei.

XI. Pentru perioadele vechi, am putea spune că înflorirea literelor și a culturii, în general, s-a datorat statutului Târgoviștei de capitală a Țării Românești (1396-1714). Dar, din scurta și incompleta enumerare de mai sus rezultă că și în perioadele ulterioare, unele de adevărată decădere economică, de uitare și tristețe provincială, Târgoviștea și ținuturile dâmbovițene „au rezistat prin cultură”, cum se spune astăzi. Fără nici o explicație logică, dată de infrastructura care ar fi trebuit să stimuleze și să susțină viața spirituală, au apărut aici oaze de lumină, în cele mai neașteptate și mai întunecate perioade de istorie social-economică.

Am remarcat mai demult că la Târgoviște pare să existe un *genius loci*, care stimulează harul creator în artele Cuvântului. Este adevărat că mulți dintre cei care au devenit valori naționale și internaționale s-au afirmat pe deplin *după plecarea din Târgoviște*, luând cu ei în lume geniul înnăscut. Dar tot atât de adevărat este că mulți promotori ai culturii s-au născut pe alte meleaguri și au început să producă valori spirituale *după ce s-au stabilit aici*. Încă din secolul al XIX-lea, Nicolae Bălcescu observa că nu a existat mare personalitate a culturii românești care să nu fi fost legată, într-un fel sau altul, de Târgoviște. Nicolae Iorga, referindu-se la epoca veche, considera Târgoviștea drept o „Florență valahă”, idee preluată, în timp, de Mircea Horia Simionescu și de mulți alții. Indiferent cum i s-ar spune, Târgoviștea generează valori – fără emfază și fără opreliști.